

DİNÎ DUYGULARIN İSTİSMARI

Prof. Dr. Asım Yapıcı

Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Genelde din ve değerlerin, özelde din duygusunun istismarı hakkında konuşmak hem kolay hem de zordur. Çünkü bir açıdan istismar olarak algılanan davranışlar bir başka açıdan bu kategoride görülmeyebilir. Dahası konuşma ve eleştirinin şehvetiyle hemen her şeyi istismar olarak değerlendirmek mümkün olduğu gibi suskunluk ve titizlikle “Hayır, burada istismar yok.” da diyebiliriz. Tam da bu noktada sormak gerekir: İnanç ve din istismarı ne demektir? Bunlar nasıl ve hangi formlarda ortaya çıkar? Dinî konularda istismar eden ve istismar edileni güdüleyen temel faktörler nelerdir? İstismarcı, istismar ettiği kişileri yani kurbanlarını nasıl etkilemektedir? Bu sorulara cevap bulabilmek için insanın en mahrem alanı olan duygu konusuna temas etmek gerekir. Bu da bizi doğal olarak dinî duygunun ne olduğu meselesine götürmektedir.

Her din, beraberinde getirdiği inanç, ibadet ve ahlak esaslarıyla kendine özgü bir değerler sistemi kurar. Bu değerler sistemini kabul etmek belli bir dünya görüşünü benimsemek ve ona göre davranmak demektir. Bu arada, ısrarla vurgulamak gerekir ki iman etmek dinin temel prensiplerini sadece kabul ve ikrardan ibaret değildir. Çünkü iman etmek, özünde Allah’a duygusal ve zihinsel olarak bağlanmak, dahası bu bağlılığı kalbin ve gönlün en mahrem yerlerinde yaşayabilmektir. “... İman henüz gönüllerinize tam olarak yerleşmedi.” (Hucurat, 49/14.) ve “... Allah’ın adı anıldığı zaman kalpleri ürperir.” (Enfal, 8/2; Hac, 22/35.) mealindeki ayetlerde din duygusunun imanın merkezinde yer aldığını görmekteyiz. Buradan hareketle dindarlığı samimiyetle bağlanılan dinî inançların davranışlara yansımaları olarak değerlendirmek mümkündür.

Bireyin bir dine inanması, bağlanması ve dindarlığı birbiriyle karşılıklı etkileşim içinde içsel (psişik) ve dışsal (çevresel) faktörlerden beslenerek tezahür eder. İçsel nedenler “içten içe”, dışsal nedenler “dıştan içe” doğru şekillenir. Her hâlükârda inanç ve dindarlık, insanın iç dünyasında ortaya çıkar. İç dünya ise duygu ve tecrübenin hissedildiği ve yaşandığı bir alandır. Korku, kaygı, suçluluk, pişmanlık, umut, sevgi, acıma ve merhamet gibi olumlu ya da olumsuz tüm duygular dinî bir renge ve muhtevaya bürünebilir. Dahası, dindarlığı harekete geçiren temel psikolojik süreçlerin başında acizlik, çaresizlik ve fanilik duygularının olduğu sıklıkla vurgulanmaktadır. Bu bağlamda ölüm ve ölümden sonraki yaşama yönelik korku ve ümit duygularının inanan insanın hem dinî hayatını hem de günlük yaşantısını etkilediğini söylemek durumundayız. Hassaten cezalandırılma korkusu, affedilme umudu ve cennete ulaşma arzusu, dindar insanların ruh dünyalarını kuşatıcı bir özelliğe sahiptir. Sadece uhrevi bakımdan değil dünyevi olarak Allah’ın ceza ve mükâfat vereceği inanç ve beklentisi de insanları ruhen etkileyen bir gerçekliktir. Özellikle dünya ve ahirette Allah’ın sevgisini kaybetme ve azapla korkutma söylemi, dinî duyguyu harekete geçiren bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tarihte olduğu gibi günümüzde de inanç ve din maalesef en çok istismar edilen konuların başında gelmektedir. İnsanın en ulvi duyguları içinde yer alan din duygusunun en azından sekiz şekilde istismar edildiğini söylemek durumundayız. Bunları en basitinden en karmaşığına doğru şöylece sıralayabiliriz:

1) Dilenci İstismarı: Toplumda dilenci olarak tanımlanan kişiler “Allah kaza bela vermesin.”, “Allah sevdiğine bağışlasın.”, “Allah ne muradınız varsa versin.”, “Allah çoluğunun çocuğunun yüzüne baksın.”, “Allah’ım seni darda koymasın.” gibi etkileyici dua cümleleriyle inanan insanların dinî duygularını harekete geçirerek maddi yardım talebinde bulunurlar. Anlaşılacağı üzere burada da din duygusunun istismar edilmesi söz konusudur. Ancak bu istismar şekli, dinî duygu istismarının en az zararlı, hatta en kibar formu olarak değerlendirilebilir.

2) Yalan Yere Yemin İstismarı: Ticaret erbabı başta olmak üzere hemen hemen her meslek grubunda ve ikili ilişkilerde “vallahi”, “billahi”, “Allah şahit” vb. ifadelerle, yani Allah’ın adını anarak yalan söylemek bu kapsamdadır. Yalan yere yemin edenler, dinî kavramları ve din duygusunu kullanarak muhataplarını

etkilemeye, ikili ilişkilerinde kârlı çıkmaya gayret ederler. Yalan yere yemin istismarı o kadar sıradanlaşmıştır ki gündelik hayatın hemen her yerinde sıklıkla rastlanan bir olgudur.

3) Sahte Hoca İstismarı: Toplumda “cinci”, “büyücü”, “muskacı” vb. isimlerle anılan şahısların istismarı bu kapsamdadır. Bahsi geçen şahıslar hasta olan, darda kalan, maddi ve manevi sıkıntı içinde kıvranan insanları cin tasallutundan, sihir ve büyüden, nazar ve kem gözden koruyacakları hatta iş, eş ve çocuk sahibi olmalarını kolaylaştıracakları iddiasındadırlar. Halk arasında göreceli olarak şöhret bulan bu şahısların metafizik âlemle temas kurabildikleri sıklıkla söylenmekte, derdine deva arayanlar da yaşadıkları çaresizlikle baş edebilmek için onların kapısını çalmaktadır. Mütedeyyin, inançlı ve maneviyatçı kişiler, bilhassa kadınlar sahte hocalarla temas kurmakta, neticede maddi, manevi ve cinsel istismara maruz kalabilmektedirler. Eğer cinsel istismar yoksa diğer istismarlar basın yayın ve sosyal medyada ifşa olunmadığı için mağdurların dinî ve manevi duyguları istismar edilmeye devam etmektedir.

4) Dinin Metalaştırılması İstismarı: Aşk, sevgi ve merhamet dâhil her şeyin pazara çıkarıldığı postmodern dünyada din ve dinî duygular da metalaşmaktadır. Hassaten oldukça karmaşık kelami ve fıkhî problemlerin ya da gündeme getirilmeyecek kadar basit dinî meselelerin TV’lerde ya da sosyal medyada ulu orta tartışılması, hem dindarların hem de dindar olmasa bile inançlı kişilerin zihinsel ve duygusal şaşkınlık yaşamasına, dinî konulardan ciddi şüphe duymasına neden olmaktadır. Yapılan tartışmalar reyting aldıkça program yapımcıları kârlı çıkmakta, ancak izleyicilerin dinî duyguları ya saflığını kaybetmekte ya da taklidî dindarlığa sıkıca sarılmak suretiyle dogmatizmin kısılcına düşmektedir.

5) Siyasal Nüfuz İstismarı: Genellikle politikacıların, yöneticilerin ve bürokratların dindar olmadığı hâlde makam, mevki ve siyasi rant için dinî söylem ve eylem içinde olmasıdır. Bu bağlamda siyasal nüfuz istismarının farklı biçimlerde tezahür ettiğini görmekteyiz. Siyasal nüfuz istismarı yoluyla “vebaldır”, “günahtır”, “uhrevi cezası vardır.”, “Allah ahirette bunun hesabını sorar.” vb. ifadelerle dindar insanların dini duyguları istismar edilmektedir.

6) Dinî Grup Lideri İstismarı: İnsanlar çok farklı nedenlerle dinî gruplara katılmaya eğilimlidir. Özellikle masum insanların “dini daha iyi yaşamak, günahlardan korunmak, imanlarını ve ahiretlerini kurtarmak” arzusuyla dinî gruplara (cemaat ve tarikat) mensup oldukları yapılan çalışmalarda tespit edilen bir husustur. Hoca, şeyh, lider vb. isimlerle adlandırılan kişiler vaaz ve sohbetlerinde bazen ahiret, hesap ve cehennem bazen de ideal Müslüman ve ideal toplum temalarını ön plana çıkartarak mensuplarının ruh dünyalarında derin izler bırakmaya gayret ederler. Belli bir dinî grup, yapı ya da cemaat etrafında örgütlenen kişiler de bunlara gönülden bağlanır. Esasen bu bağlılığın, onları ahirette kurtaracağı teması dinî grup içinde sıklıkla işlenir. Böylece, dinî grup lideri ve onun etrafındaki birinci halka ekonomik, sosyal ve siyasi güç devşirmeye başlar. Farklı gaye ve yapılar ortaya çıksalar da FETÖ ve DAESH terör örgütleri Allah adına insanları sömürmüştür. Teröre bulaşmamış olan pek çok dinî oluşumda da yine din duygusunun istismar edildiğini görmekteyiz. Dinî grubun lideri, şeyhi ya da otoritesinin işaretiyle oy verme ya da oy vermeme davranışı da bu kapsamdadır.

7) Mehdilik İstismarı: Genellikle dinî grup liderlerinin ya bizzat kendileri ya da çevreleri tarafından mehdi olarak ilan edilmesi söz konusu olabilmektedir. Bu bağlamda, ahir zamanda mehdinin yolundan gidenlerin kurtuluşa erecekleri, gitmeyenlerin ise hüsrana uğrayacakları fikrinin çok çeşitli kanallarla işlendiği görülmektedir. İnanan insanların dinî duygularının en çok mehdi istismarında yaşandığını söylemek mümkündür. Tarihsel süreçten günümüze toplumsal kargaşa, iç savaş, bölünme ve emperyalistlere hizmet gibi çok çeşitli olumsuzlukları beraberinde getiren mehdi inancı umut, değişim, kurtuluş ve huzur arayan masum insanların din duygularının istismarı üstüne kuruludur.

8) Din İstismarının İstismarı: Bunu toplumda farklı şekillerde tezahür eden din istismarlarını gündeme getirmek suretiyle ekonomik, politik ve sosyal açıdan kârlı çıkmaya çalışmak şeklinde tanımlamak mümkündür. Burada özellikle: “Dikkat edin! Sizi Allah ile aldatıyorlar.” diyerek inanan insanları yeni bir aldatmanın içine çekerek güç ve prestij devşirmeye çalışmak söz konusudur. Son derece karmaşık bir yapı ve muhteva arz eden bu istismar şeklinin gerek tespiti gerekse bununla mücadele son derece zordur.

Bu noktada yeni bir soruya daha ihtiyacımız var: Dinî inancında, yaşantısında ve davranışlarında samimi olan bir kişi gündelik hayatın akışı içindeki dinî söylem ve eylemlerinde din istismarı yapmış olur mu? Kanaatimce bu soruya cevap verebilmek için “niyet” ve “arzu” kavramlarına müracaat etmek gerekir. Daha açık bir ifadeyle, zaten dindar olan bir kişinin dinî yaşantısının kamusal alanda görünür olması doğal mıdır, yoksa yapay mıdır? O kişinin böyle davranmasındaki niyet ve arzusu nedir? Bu soru, bireyi harekete geçiren güdülerin iç kaynaklı mı yoksa dış kaynaklı mı olduğu hususuyla yakından ilişkilidir. Şayet kişi saf ve temiz bir şekilde sadece Allah rızası için dinini yaşıyorsa, onun bu yaşantısı sosyal dünyada fark edilse bile herhangi bir istismardan bahsedilemez. Ancak sosyal, politik ve ekonomik anlamda maddi ve manevi bir beklenti içindeyse yani arzu ve niyeti sırf dinî değilse inanan insanların dinî duygularının istismarı denilen durumla karşılaşmaktayız. Bu durum en başta belirttiğimiz noktaya uzanır. Neyin istismar olduğu ya da olmadığı meselesini ayırt etmek sanıldığı kadar kolay değildir.

Burada bahsedilen istismar tiplerine dikkat edilecek olursa şunları söylemek mümkündür: Bazen acziyet, bazen merhamet, bazen umut, ancak çoğunlukla korku duyguları harekete geçirilerek insanlar duygusal bakımdan ikna edilmekte, böylece psikolojik açıdan kontrol edilmeye hazır hâle getirilmektedir. Dinî duygulardan biri ya da birkaçı birlikte de devreye girebilmektedir. İleri düzey istismarlarda özellikle günahkârlık, şeytanın hileleri, Allah'ın gazabı ve cehennem temaları ile dinî korkular uyandırılmakta, daha sonra kurtuluş için sunulan reçeteler devreye sokulmaktadır. Son tahlilde, din istismarcısının kendine, grubuna ve ideolojisine fayda sağlamak için bilerek ve isteyerek inanan insanların dini duygularını etkileyip yönlendirdiğini görmekteyiz.

Dinî duyguların istismarını bütünüyle yok etmek mümkün değildir. Ancak istismarı en aza indirmek için sağlam ve sahih bir din eğitimiyle birlikte toplumsal bilincin geliştirilmesi gerekir. Bu konuda DİB, YÖK ve MEB başta olmak üzere tüm kamu kurum ve kuruluşlarının, ayrıca STK'ların kesintisiz süregiden çalışmalarına ihtiyaç vardır. Bu çalışmalarda dinin insan ve toplum için anlamı ve işlevi ön plana çıkarılmalı, dahası tek tek her bireyin psikolojik açıdan güçlendirilmesi hedeflenmelidir. Bu konuda akademik ve popüler yayınlar teşvik edilmeli, eğitim programları geliştirilmeli, eğer mümkünse Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde “Din İstismarıyla Mücadele Masası” kurulmalıdır.